

nejši korun ali podzemljice; domovina jim je Amerika, od tod jih je France Drake zasadil v Evropo. Še le pretečenega stoletja so začeli na Kranjskem krompir pridelavati. Rekli so, odsihmal ne bo več lakote, ako žito ne bode plenjalo, bomo pa več krompirja sadili, a l. 1846 je skoraj po vsej Evropi krompir začel gniti.

4. Rastline, iz katerih zernja se pripravlja olje, na pr. lan, ogeršica. Iz žira, tikvenih pešček, iz mandelnov se dela olje.

5. Rastline, s katerimi se barva, na pr. brošč, ki daje rudečo barvo, i. dr.

6. Rastline, katerih vlakno rabimo za obleko, kakor n. pr. konoplja, lan i. dr.

7. Rastline, ki so za zdravila in dišavo, na pr. žafran, janež, kumena, goršica, hmelj, i. dr.

8. Rastline, katerih cvetje in perje nas kinča in razveseljuje, na pr. lilija, šmarnica, vertnica, rožmarin i. dr. (Dalje prih.)

Valentin Vodnik.

7) **Lublanske Novice** l. 1799 imajo na čelu v 1. listu navadno vošenje novega leta, katero se popravlja v 2. z opombo, da „per vošenju novega leta se je stavlavec v natiskarii zmotil, on je ene napek besede postavil, katire veliko nezastopnost naredé; zatorej moremo danes popraviti, kar je zadnič kriviga.“ In v tretji obliki je vošenje pripisal poznej Vodnik v vezanem tečaju nasproti prvemu, ki se zapored glasijo:

a)	b)	c)
Se vsak veseli	Ob novimu leti	Se noviga leta
Se dobro godi	Se vsak veseli	Vsak veselí:
Dolg' oče živeti?	Dolg' oče živeti	Dolg' hoče živeti?
Vesev naj živí.	Vesel naj živí.	Vesél naj živí.

Nato pripovedujejo Novice vseskozi od vojske, sedaj srečne sedaj nesrečne. L. 23 pišejo na pr.: „Slehera reč ima enkrat en konc, sama stanovitnost ga nima; ona dočaka konc vseh reči. Esterajci so bili dolgo inu več let nesrečni na vojski, al vuner vselej stanovitni v lubezni proti svoji domovini, stanovitni v nadlogah, stanovitni v serčnosti. Sovražnik je menil, de cesarski so stanovitnost zgubili, de pobežé kakor strašlivi zajci; on jih tedaj letas popade, prvič enmalo nazaj podere, misli požreti; al njegova sreča ima enkrat en konc itd. . . Ludem na sveti se permeri, de na en čas oslepé (l. 24). Kaki zmikavt jih premoti, oni mu verjameo, menio per njemu dobiti vso srečo. Tako se je godilo Laham, inu Piemontejcam; ti so na en čas francozam verjeli, jih za odrešenike šteli, mislili skuz francoze dobiti nebesa na zemli. Slepária le en čas

velá, pride luč, pride pamet nazaj, takrat mine vse zapelanje. Človek ni stvarjen, de bi se s pametjo kregal, dár pámeti se časi enmalo skalí, pa se spet verne. Ludje, katiri so pod težkim jarmam požrešnih generalov inu francozkih komisarjov zdihvali, so se zbrihali, prejemleo zdaj naše cesarske vojšake, kakor svoje prave odrešenike, vedôč, kako srečni so bili pod starmi njih dobrotlivmi gospodarji itd.

Ena nova perkazen je za nas krajnce (l. 26), de so Rusi naši stari bratje peršli nas ne le obiskat, temuč tudi pred sovražnikam branit. Pred poldrugi tavžent letmi so pervi Slovenci v te naše kraje peršli, oni so bili od Rusov inu drugih slovincov roda; od tiga pride razločik, zakaj mi lahko zastopimo rusovski jezik; oni so namreč slovinci, inu korenina, od katire so naši očaki rojeni. Daleč uni kraj Donave so se zaredili, inu počasi lesem stegvali, dokler je nar krajni rod na kraj laške dežele perderl, inu tukaj se naselil, ter deželo imenval Krajno. Zdaj vidimo z očmi, kakišne mogočne inu velike brate mi po svetu imamo, katiri so naš slovenski jezik vselej čist ohranili. Proti letim se imamo bližati, kaderkoli očemo jezik čistiti. Pa se tudi od njih učiti, kader je treba deželo pred sovražnikam braniti. Ako oni silno daleč prideo, zakaj bi mi tukaj blizo nepomagali, se sovražniku zoper staviti. . . Kazaki — kar zastopiti morem, se oni zato tako imenujeo, ker v kazen na vojsko gredeo. Namreč oni sami sebi nepravio Kozak, temuč Kazak. . .

Čigavi jezik bo dopovedal vse vesela, katerè so Lublančani v nedelo obhajali zavolo doblene Mantove . . . Na večer je bilo po celim mesti razsvitleno. — Turska muzika je do polnoči okrog hodila, pred rothovžam na velikim tergi je bil feierverk, veseli ogin. Ludje pa ukali, vivat (naj živi, živ inu zdrav bodi) upili, vesele razganali, de se je vse razlegalo. Na oknih so bila vse sorte napisanja po latinsko, nemski inu tudi krajnski. Med krajnskimi je bil en napis: „Mantova naša, Prazna bo flaša, Pernesi ga še.“ En drugi napis: Mantova Carjova, se rada podala, bo naša ostala. Mi pa na dobleno Mantovo skup zapojmo:

Premočna Mantova
Ti si čast Krajova

Srečo ti vošimo
Nam pa mir prosimo.

Ponedelk so se pelali Lublančani z muziko gori po Lublanci na sto čolnih do Izice, tam so na travi večerjali, po mraki se nazaj vozili z lučmi inu baklami itd. . . — Od Princ Karlna (št. 42). Eden, kateri je večkrat okoli njega, ga toku popiše: on celo zgodej vstane, eno malo moli; po tem pak gre k maši; do desetih se on v svojo kamro podá; po tem do 11 pridejo k njemu Generali, inu Adjutanti po povéle. Po ednajstih on obiskvanja gori jemle. Koker dvanajst bije, more jesti na mizi biti; eno žensko pak nikoli k jedi nepovabi. On ne pije ne vina, ne kafeta. Po jedi gre on do dveh se sprehajat. Če na poti koga kmeta sreča, se z njim pogovarja: skori vselej pravi k njim: mojí Lubi! mi

smo vam pač k nadlogi. Vojska je res en hud otép; prosite Boga, da bi nam skeri mer dal. On celo malo govori, se nikoli ne razjezi; kar se pergodi, al dobro, al hudo, toku se on toku zave, ravno koker bi bil že vse naprejvedil. Če večkrat ga eden vidi, več popolnemasti nad njim najde — inu toku dalej.“ — V spremenjenih manj prijetnih čerkah in v manj pravilni besedi pripovedujejo Novice, ktere se od št. 41 zovejo „Marie Theresie Egerce,“ kaj se je godilo po svetu, in v l. 47 vabijo v naslednjem oznanilu:

»Četerto leto se perbližuje, v katarim bodo te novice še dalaj živele. Jes podpisana oblubim, de bodo moji bravci bol postreženi kakor zadne dva leta. Začela sim perstavka dajati, katira so bila tukokrat obetana! sturila bom kar bo narveč mogoče narbol nove inu resnične pergodbe oznanvati! tedaj se perporočim jemavcam, de naj obilno te časinge kupio, inu svoje plačila do perhodniga 15. grudna ali na poštah po 2. fl. — al per meni 1 fl. — za pol leta vlože.«

Theresia Egerca.

Zdi se človeku, da se je Vodnik odslej vredništvu odmikal, in da so naročniki se pritoževali, kajti l. 50 ima v pristavku tole oznanilo: „Eni se pertožio, rekoč: te novice niso resnične, one so prepozne, inu lažnive. — Jes pišem po dunajskéh dvornih inu cesarskih oznanilih; če kdo męni, de te niso res, naj se vzdigne, inu skaže očitno; al naj gleda, kako bo zvižal! Druge nemške časinge so tudi tem enake, inu pisma tudi taku govore. Tedaj neterpim neslanih pisanjov na mene, v katirih se mi laž očita od neumnih ludi, katiri so od drugih prebrisanih nalaš z lažmi postreženi bili. De pa krajske pozniši prideo, ku nemške; ni drugači mogoče, ker Nemeč precej lahko iz nemških pism natiskuje; jes pa morem popred iz nemškiga prestavljati, pisati, inu še li potle čerke za natiskvanje staviti. Delo je veči, plača majhina; vuner, katirnu nedapade, naj me rajši per miru pustí, ker vem, de po vsi moči hitro inu resnično pišem.“ — Da vendar tedaj Novicam osoda ni bila mila, spričuje naslov, ki ga je celemu tečaju poznej napisal Vodnik, v kterem pa svest si bolje spomladi poje preroško:

Smo stare Novice
Negódne drobnice,
Nam dobri so kotje
Za délat napótje;

Se bomo zmedile
Iskavca dobile.
Pretekla bo zima,
Zastojin nas íše:

Nobeden nas nima,
Ko jez in Bukviše.

8) **Lublanske Novice** Marie Theresie Egerce l. 1800 so prihajale vsako saboto na dan, in v prvem listu imajo na prednji strani ta-le napisa:

Preteklo je let
Olubim ga spet
Pervošim po verhi
Saj petkrat deset!

Nemorem lagáti
Ne letas ne lan'
Kir neče me bráti
Naj dene na stran!

V manj lepi obliki in manj pravilni besedi morebiti po nespretnih stavcih ali čerkarjih pišejo na pr. v l. 2: „Ozerk na pretečeno leto 1799. Lepe pergodke nam kažejo zamerki pretečeniga leta. Tolkein lepih del inu drage vmetnosti, tolkein števila hvale vrednih vojšakov! tolkein človeške lubezni posebnih inu dobrih deželá se spremína inu svitli iz zagreba stariga leta! Med timi sto letami nobeno leto tolkein gosto zadrugim vojšakov nešteje koker ta kir je pretekel, pa tudi nobeno leto se raspertena inu neraspertena lubezen deželá ni tako natanko iskazala koker v zadnimo. Zmeram je bila v zadnimo leto nar veči vojšakost malopridnosti nasproti, v tih nar terših stiskah inu v nar žalostniši nadlogi je kralvala zmeram nar veči vojskna serčnost. Komej je bila ena dežela iz velike velike vbožnosti potegnena že je bila ena druga skos krive obvarvance v govt razdianja inu potrenja veržena itd. — Velki pondelik je bil boj v gradiši med žnidarji inu šribarji (l. 16), v velikonočne nedele jutro je en žnidar vmerel, inu eden na smertni postell leží, inu eniga šribarji je boj na rotouš zaperl, inu še eden drugi v' pokorni hiši ali cuththauzi v želesje tečí. V Nr. 25 je brati na koncu:

Spet se bliža drugiga pol leta čas, ob katirim je treba za te novice denarje vložiti. Se perporočim, de se jih dosti inu še pred koncam tiga mesca oglasi; sicer ako jih bude malo, bom mogla od vundajanja tih novic ob novim leti nehati. — Per meni se plaća za pol leta 1 fl. — Na pošti 2 fl. —

Theresia Eger vedova
na Polanah Nro. 3.

Razun nekterih naznanil, žitne pa kruhne cene (tariffa) in lotterie so donašale Novice le sporočila o vojski. „Dan na dan gredo tu skozi soldatje na Laško. . . V kratkim bodo naše armade spet napolnene, tukej per nas ih grozovitno v žold love, ali novinci se nebranio veliko, zato kir nobeniga razločka per lovlejno nedelajo. Vse more k vojski, štacnarski sinovi, šribarji ali pisarji, postopači vsi, žnidarje, z eno besedo vse zunej študenta (l. 34). Bo mir, ali vojska? še zdaj (l. 36) nevemo povedati. Pisma hodio iz Pariza na Dunej, iz Duneja v London, inu nazaj; sledni lahko vidi, de to se ne pusti čez koleno prelomiti. Usaka reč ima svoj čas; vuner menim, bomo danes teden od tiga kaj bol razločno vedeli. . . Ni mir, temuč vojska je (l. 37). Tako nam oznani dvorna dunejska časnica. —

Juri Veba krajnc iz Moravške fare major per bombarderjih je od svitliga Cesarja povišan za Barona, deslih kmetiškiga stanu se je vuner dobro obnašal, učene bukve od merjenja pisal, inu skuzi te stvari milost pred Cesarjam zaslužil. Majnši šole je slišal v Lublani, potlej pa na Duneji se dalaj prebrisal (Nro. 39). — Pravdni doktorji bodo zanaprej li v cesarskih deželah študirati mogli, ojstro sprašani biti, tri leta per enim vajenim doktorji se vaditi, spet ojstro sprašani še li doktorstvo zadobiti,

če se znajde, de so pošteni inu dobrozaderžni. Ako bi kdo očitne krive pravde zagovarjal, vinke, zavijače, zamude delal, en tak bo ob službo djan. Katiri besedni doktorji pa se bodo prav inu vestno obnašali, naj imajo upanje, de per cesarskeh službah se bo na nje narbol spomnilo (Nro. 41). — Dvojna jeza nam zagrina večerni in polnočni svit, za črnim koltram zad zasiple treš nu toučo za deželo posmertit, tudi nasaja delečave rev, nasreče, inu jezere milih solz, gorje deželi ako se to neispreletf (Nro. 48). — Pemski duh v velikim plemeno za deželo gorí, pemci so perpravleni zmeram za nih krala se skusiti, oni nam kažejo posnemik, kar so že z' davnej v stariših vojskah pokazali, nih imena bodo v zmeram terpeče bukve vtisnene, inu lepotile nih goreči duh za deželo (Nro. 52.) — Na koncu v št. 51. in v poslednji 52. je brati:

„V prihodnim lejto nebodo krainske novice več ven dajane.“

Učitelj Ljudomil v nadaljevalni šoli.

XIII.

Dež.

Ljud. Kaj toplo vreme smo imeli sredi mesca avgusta, spomladi smo želeli lepih dni, avgusta smo prosili pohlevnega deža, da bi nam suho zemljo napojil, a sedaj ga imamo več, kakor smo ga želeli.

Učen. Zakaj pa iz oblakov dežuje?

Ljud. Zato, ker oblaki niso kaj družega, nego megle v višjih zračnih plasteh. Kedar padajo te megle v višavi, oblaki, v nižje plasti, ki so že z vodenom paro skoraj popolnoma nasitjene, navzamejo se vodeni mehurčki še nekoliko para, združijo se s sosednimi mehurčki, narede se kapljice, ki postanejo tako težke, da ne morejo več plavati po zraku, toraj padejo na tla, in takrat pravimo, da dežuje, ali da dež gre. Iz oblakov pa dežuje tudi takrat, kedar se razhlade v drugi hladnejši zračni plasti, ali kedar se jim temperatura zniža po kakem merzlem vetru, zdajci se združi več mehurčkov, narede se iz njih kapljice, ki padajo v podobi deža na tla.

Učen. Kako pa je to, da časih ni videti oblakov, a vendar dežuje, kakor iz jasnega.

Ljud. Po letu časih po zelo vročem dnevu opazujemo, da pri solnčnem zahodu, ali kmalo po zahodu, iz jasnega neba predroben dež rosi. To se posebno rado primeri v dolinah ali v nizravni, ker so spodnje zračne plasti z vodenom paro popolnoma nasitene in se naglo nepri-merno ohlade. Vodene pare se hitro spreminjajo v vodene kapljice, nimajo časa narejati megle in oblakov, ter padajo na tla; takrat pravimo, da perši.